

De gevangene

Hoofdstuk I

Over de feesten van Clavio sprak men met bewondering of afschuw, al naar gelang men zedelijkheid of genot hoger aansloeg, en of men – en hier lag de kern van de zaak – er nog nooit was uitgenodigd of juist een veel geziene gast was. Wanneer Clavio een koerier zond vergaten zijn handelsrivalen spontaan hun grieven, edellieden hun *dédain* voor gewone burgers en geestelijken de geloften van soberheid en ascese die hen moreel verhieven boven het volk dat zij dienden. Men hees zich in de meest verfijnde en kostbare avondkleding, spande de beste paarden voor de grootste koets, en arriveerde zo vroeg als de etiquette dat toestond bij Clavio' *silla* om geen moment van de vreugde te hoeven missen.

Het was lastig er de vinger op te leggen waar zijn feesten hun reputatie precies aan te danken hadden. Ze waren decadent en overdadig, een eindeloze opeenvolging van rijke banketten, kostbare wijnen, opzweepende muziek, komische voorstellingen door dansers en circusartiesten, en erotische genoegens van elke soort. Maar anderen leegden hun geldbuidels en haalden exotischer spijzen in huis, duurder dranken, mooiere prostituees, grotere orkesten – en toch zei men na afloop dat het “geen feest van Clavio” was. Iets miste: een ondefinieerbaar, ongrijpbaar element; het geheime ingrediënt dat plezier naar een hoger niveau stuwde. Misschien dat een oude baron de essentie blootlegde toen hij zijn veel jongere vrouw toevertrouwde dat hij alleen bij Clavio echt het gevoel had te leven; dat het enige dat hem ervan weerhield aan zijn eeuwige vermoeidheid toe te geven, de ogen te sluiten en nooit meer wakker te worden de hoop was dat hij bij Clavio nogmaals enkele momenten lang het leven zou mogen proeven.

Maar zulke overpeinzingen hielden de gasten op het terras niet bezig. Achter hen klonk de muziek van snerpende fluiten en het gelach van de feestenden uit de grote open tuindeuren. Voor en beneden hen lag in het dal de stad, beschenen door de bloedrode stralen van de ondergaande zon. Zoekend naar verkoeling en een moment stilte op deze grens tussen de extase van het feest en de grauwe werkelijkheid van het alledaagse hadden vier mannen en een vrouw zich hier tijdelijk teruggetrokken. De plotselinge overgang van wilde

waanzin naar relatieve rust, de weidsheid van het uitzicht en wellicht ook de wijn in hun aderen deden een bedachtzame stemming over het gezelschap neerdalen, een drang naar filosofische contemplatie en vriendelijke discussie.

“Wanneer ik de ouderdom van de heuvel waarop ik sta, van de bergen in de verte, van dit hele landschap dat zich hier voor mij ontrolt tot mij door laat dringen – voor zover dat al mogelijk is, en niet mijn bevattingsvermogen te boven gaat – wanneer ik dat doe word ik overweldigd door de nietigheid van mijn eigen bestaan, en van dat van de mensen in het algemeen,” sprak een jonge man met stijl zwart haar, terwijl hij tegen de balustrade leunde en het uitzicht in zich opnam. “Vanaf deze plaats lijken de mensen die beneden over de straten lopen voor mij al zo klein als mieren, hun bewegingen onbelangrijk en mijn aandacht nauwelijks waardig. Maar voor het land waarin wij leven zijn wij bovendien mieren die in een oogwenk verdwenen zijn. De spanne van ons leven is als een lichtflits in een eindeloze nacht: zo kort dat eindpunt en beginpunt haast samenvallen.”

De spreker was een advocaat van zesendertig jaar. Hij hield vol dat dichten de enige manier was om niet te stikken onder de ziellose woordtapijten van de civiele wetgeving en rechtspraak, en had enkele maanden geleden met bescheiden succes een romantische dichtbundel het licht doen zien. Algemeen werd aangenomen dat hij tot grote hoogte zou stijgen wanneer hij in de toekomst meer originele thema's zou uitkiezen dan hij vooralsnog had gedaan.

“Weet je dan niet dat de mens de maat van alle dingen is?”, wierp zijn gastheer tegen. Clavio was een dikke, al kalende man; in zijn rechterhand hield hij een pijp, en hij vermaakte zich met het blazen van rookringetjes die enkele ogenblikken door de wind werden meegevoerd het dal in en dan uiteenvielen. “Wat heeft het voor zin, vraag ik je, om ons leven te vergelijken met dat van een berg of van een planeet? In plaats van een eeuwig leven te wensen dat voor ons stervelingen niet is weggelegd,” – het tautologische van deze zinswending merkte hij niet – “in plaats daarvan zou je er beter aan doen het menselijk leven door menselijke ogen te bekijken. Voor ons is het lang en belangrijk, en dat is genoeg. Laat de bergen hun eigen oordeel maar vellen.”

De advocaat draaide zich half om zodat hij de oude koopman aan kon kijken. “Hoe juist uw opmerkingen ook mogen zijn, geachte heer, en van welk een wijsheid het ook mag getuigen de levenslust niet te laten vergallen door overspannen fantasieën, toch ben ik van mening dat een goed oor voor de

tonen van het hart ons op de juiste momenten meer schoonheid dan pijn oplevert. De ervaring van het sublieme, van de grootsheid van het Universum en onze eigen kleinheid, dat is een ervaring die ik mij niet graag zou ontzeggen. Mits met mate genoten is zij een verrijking en verdieping van ons leven.”

De vrouw schaterde en antwoordde met een spottende stem. “Verrijkend, mits met mate – een kostelijke vondst! Hilarisch! De diepten van onze existentie, waarin waarheden ronddolen die zo koud en duister zijn dat een menselijke geest waanzinnig zou worden wanneer hij er ooit mee geconfronteerd werd, gereduceerd tot kleinburgerlijk consumptiegoed! Voor jullie is de filosofie als een dierentuin: de leeuwen geven je een gevoel van gevaar, maar de dikke tralies zorgen ervoor dat het nooit meer dan een gevoel wordt, dat er nooit enig echt gevaar dreigt. Zo zetten jullie ook je inzichten en je emoties in stevige kooien, zodat je er op veilige afstand naar kunt kijken wanneer de dagelijkse arbeid verricht is.”

De advocaat veerde op. “Maat kunnen houden, dat is wijsheid! Hoe waardevol de passies ook mogen zijn voor het leven – en u zou moeten weten dat ik hen uitbundig bezongen heb – zij dienen toch altijd in bedwang te worden gehouden door de Rede. Het is even dwaas de kooi van een leeuw te openen als het is om de hartstochten vrij hun spel te laten spelen, en alleen slappelingen geven zich zonder weerstand te bieden aan hen over. Slappelingen en – excuseert u mij, maar de waarheid dient gezegd te worden – vrouwen.”

“De gedachte dat de wijsheid waar jullie zo vol van zijn niet meer is dan een kinderlijk spel in de ogen van hen die meer waarheid aandurven dan jullie is ongetwijfeld nog nooit in je opgekomen. Ach!, als je ook maar een enkele blik had durven werpen in de afgrondelijke mysteriën van het Zijn zou je weten hoe machteloos de Rede is tegen de naamloze krachten die onze zielen bestieren, hoe...”

“Vrouw,” onderbrak Bertrand Fundes haar bruusk, “U weet niet waarover U spreekt!” De intelligente ogen van de jonge priester keken door een klein brilletje op de mystica neer, priemend, alsof hij door de kracht van zijn afkeer alleen haar al wilde imponeren. Zij gaf geen krimp. “Uw doldwaze praatjes en heidense leerstellingen zijn op niets gebaseerd en in strijd met de heilige overlevering. Ik weet niet welk genoeg U scheidt in het ontwikkelen van verontrustende, immorele voorstellingen van de wereld waarin zij tot woest, ledig en bedreigend oord verklaard wordt, maar veel goeds kan er niet achter

steken. Ik zal u zelfs nog meer vertellen!”

Voordat Bertrand, die nu pas goed op stoom kwam, zij belofte waar kon maken viel de gastheer hem in de rede.

“Vrienden, laat ons niet kibbelen en bekvechten. Vergeet voor een avond jullie geschillen. En jij, lieve Elena, probeer ons toch niet allemaal schrik aan te jagen. Daar is de avond veel te mooi voor.”

“Het spijt me, Clavio. Ik zal jullie niet meer vermoeien met wat ik inzichten noem. Maar om het onderwerp toch niet helemaal te laten vallen,” – de geamuseerde lach op haar gelaat verbreedde zich – “wil ik het gezelschap graag de volgende stelling voorleggen: wij zijn als gevangenen in een kerker waaruit met onregelmatige tussenpozen iemand wordt weggehaald om gefusilleerd te worden; en wij kunnen in essentie niets anders doen dan wachten op onze executie en hopen dat we nog een dag uitstel krijgen, ons bestaan nog even kunnen rekken.”

“Als mijn villa een gevangenis is en het eten en drinken dat ik jullie serveer water en brood, dan wil deze gevangene zijn bestaan nog wel een paar dagen rekken!”, lachte Clavio.

“Niettemin, aardse genoegens dienen niet overschat te worden – zelfs de buitengewone genoegens van Clavio' s kùkens niet.” Bertrand glimlachte beleefd naar zijn gastheer. “Hoewel sommigen onder ons” – een korte blik naar Elena – “zeker kunnen zijn van het eeuwige leven in het hiernamaals, en voor hen de dood dus een gebeurtenis is om naar uit te zien veeleer dan een bron van angst, zijn er ook mensen die alle redenen tot vrezen hebben. Voor de ongelovigen is de situatie precies zoals mevrouw Elena deze beschrijft: voortdurende angst en onzekerheid, verlies van vrienden zonder de hoop hen ooit terug te zien, en niets meer te verwachten dan een verlenging van de kommer en kwel die de materiële wereld kenmerken.”

“U bent in het geheel niet bang voor de dood, eerwaarde vader?”, vroeg Elena. De ironie in haar stem ontging Bertrand.

“Niet in het minst! Ik leef in de rustige zekerheid van het geloof. Wanneer mijn tijd gekomen is zal mijn Heer mij opnemen in een rijk van liefde en vreugde. En U, mevrouw? Heeft U ook de rust gevonden, of leeft u in angst voor het onvermijdelijke?”

Een slaaf liep het terras op en vulde de glazen van de gasten bij. Vanuit het huis was nu vrolijke dansmuziek hoorbaar. Elena keek enkele ogenblikken lang in haar glas, draaide de wijn bedachtzaam rond, nam een slok, en keek toen op naar Bertrand, haar gezicht uitdrukingsloos.

“Angst? Jazeker, vader, wanneer ik in de ziellose diepten van het Universum schouw en de nietigheid van mijn bestaan volkomen doorzie; wanneer ik begrijp dat ik geen enkele betekenis heb in het heilloze spel van de dingen; wanneer ik inzie dat mijn leven, zoals onze vriend de dichter dat zo treffende uitdrukte, een korte flits van licht in een eindeloze nacht is; wanneer het hemelgewelf verduistert en de ondenkbaar verre sterren als goudstof oplichten; wanneer dit alles zich aan mij openbaart, dan voel ik de angst zijn klamme handen rond mijn hart slaan. Dan dreig ik onder te gaan in een plotselinge paniek, omdat ik besef dat ik alles – alles! – zal verliezen wanneer het Universum besluit dat het tijd is mijn kleine kaarsvlam uit te blazen – en dat ik niets kan doen om het te verhinderen.”

“Wanneer U zou leren Uw hartstochten met Rede te temperen,” sprak de advocaat plechtig, alsof hij een belangwekkend oordeel velde, “zou U een zeer verdienstelijk dichteres kunnen worden. U heeft de weidse blik, en de grote woorden vallen van Uw tong als rijpe appelen. Dat laatste is een kunst die vaak wordt onderschat. Verheven ideeën dienen verheven te worden uitgedrukt, anders blijft men in flauwe banaliteiten steken. Een zo gewichtig onderwerp als de dood dient men met een passend vocabulaire tegemoet te treden.”

Deze wijsheid werd met een instemmend geknik begroet.

“Goed gesproken, Richard,” zei Clavio. “Maar vertel ons, aangezien jij het onderwerp in de eerste plaats hebt aangesneden: heb jij angst voor de dood?”

“Eigenlijk heb ik er spijt van dat ik erover begonnen ben. Uw feesten hebben voor mij toch altijd meer het leven gesymboliseerd, het leven in zijn puurste staat, en nu verdoen wij deze kostbare momenten door onze aandacht op de dood te richten. Maar,” – hij hief zijn handen op als om protesten af te weren – “nu ik het eenmaal gedaan heb kan ik een antwoord uiteraard niet schuldig blijven. Angst voor de dood is, zo meen ik, een onvervreemdbaar onderdeel van het menszijn. Hoe overtuigend de religie ook zijn mag, er blijft altijd een kleine kern van twijfel, een kern die de overhand krijgt op momenten als deze wanneer een subliem uitzicht en een reflectieve stemming elkaar ontmoeten. Dan kunnen wij niet anders dan vrezen en beven, oog in oog als

we staan met het onleefbare vermoeden dat wij spoedig zullen worden opgeslokt door het Niets. Maar, en hierin verschil ik van mening met mevrouw Elena, deze stemming is een uitzondering, een aberratie. Het zou een fatale fout zijn de illusies die onze hartstochten ons voorspiegelen voor waarheid te houden, en nog fataler om deze illusies regelmatig bij onszelf te induceren. In het dagelijks leven moet men tevreden zijn en zichzelf niet bang maken; dan kunnen wij, om de beeldspraak nog even vast te houden, bij speciale gelegenheden door de tralies naar de gevangenen kijken die op hun executie wachten, zonder zelf opgesloten te raken.”

“Maar wij zijn al opgesloten,” vlamde Elena. “De wetten van de natuur ketenen onze ziel aan dit stoffelijke lichaam, en van ontsnappen kan geen sprake zijn. Ziel en lichaam zullen samen te gronde gaan.”

“Alleen de zielen van zondaars zullen te gronde gaan!” Bertrands stem donderde alsof hij op een preekstoel stond. “De ware gelovigen kunnen wel degelijk aan de ketens van de natuur ontsnappen!”

“Vrienden, vrienden! Wees toch kalm. De dood is zonder ruzie al ernstig genoeg.” Terwijl Clavio een slavin met een grote schaal vol lekkernijen wenkte, richtte hij zich op het enige lid van het gezelschap dat nog geen woord gezegd had, maar onverstoorbaar naar de ondergaande zon keek. Het was een man van middelbare leeftijd, een historicus van enige faam die geregeld bij Clavio over de vloer kwam. “Maurice, gun ons toch het plezier van je conversatie! Wat heb jij te vertellen over de dood?”

Maurice draaide zich langzaam om, en nam een voor een de leden van het gezelschap aandachtig op. De parmantige jonge advocaat, die pretentie verwarde voor talent; de gewild diepzinnige Elena, buitengewoon populair onder dames van hogere stand, die haar met giften overlaadden; de stijve theoloog, een jongeman die alles al wist op een leeftijd dat men nog behoorde te zoeken; en zijn vriend Clavio, pafferig en zwetend, met zijn rechterhand een bonbon uitzoekend terwijl zijn linkerhand zich een weg zocht onder de korte rok van de slavin.

“Zelf heb ik jullie over de dood weinig te vertellen. Ik heb hem nooit meegemaakt, en mijn filosofische talenten zijn te klein om het onkenbare met woorden te ontsluiten. Maar ik kan jullie wel het verhaal vertellen van een man die de dood langer en intenser in de ogen heeft gekeken dan elke andere persoon die ik ken. Zou dat passend zijn, bij deze gelegenheid?”

“Absoluut, absoluut,” antwoordde Clavio. Voor zover zij dat nog niet gedaan hadden zetelden de leden van het kleine groepje zich in de comfortabele tuinstoelen. Alleen Maurice bleef staan, leunend tegen de balustrade, donker afgetekend tegen de rode bol van de zon, en nam het woord.

Hoofdstuk II

“Ik ben altijd van mening geweest dat men een levensvraag alleen kan onderzoeken door iemand te vinden die er daadwerkelijk en heftig mee geconfronteerd is, en deze persoon aandachtig te bestuderen. Mijn geschiedkundige onderzoekingen waren veelal van deze aard, maar ook in het heden ben ik steeds op zoek geweest naar markante personen die mij iets zouden kunnen leren. Vaak gaan de meest indrukwekkende verhalen echter schuil achter de meest onaanzienlijke uiterlijkheden, waar zij slechts bij tijd en wijle een kort moment doorheen turen. Een enkele melancholische blik, een hapering bij het uitspreken van een bepaald woord, een onwillekeurige handbeweging: wie het menselijk bestaan wil doervorsen moet constant op zoek zijn naar zulke kleinigheden die de ware kern van een persoon verraden. In de loop van de jaren heb ik mij in deze kunst bekwaamd, zodat het een tweede natuur voor me is geworden; dat is de enige reden dat me iets aan hem opviel, die dag dat ik hem ontmoette.

“Het regende. Ik was die ochtend, toen het nog stralend weer was, te voet naar de bibliotheek vertrokken en moest nu dus kiezen tussen een lange wandeling door de regen of het laten halen van mijn koets, wat alles bij elkaar zeker een half uur langer had gekost. Omdat ik nu juist een aantal interessante ontdekkingen had gedaan die ik in de stilte van mijn schrijfkamer verder wilde uitwerken, stond elk oponthoud mij tegen en besloot ik de elementen te trotseren. Ik trok mijn jas dicht om me heen, zette mijn hoed stevig op mijn hoofd en liep met ferme pas, het hoofd enigszins naar beneden gebogen om geen druppels in mijn gezicht te krijgen, over de drukke straten naar huis. Verzonken als ik was in het uitwerken van de implicaties van mijn ontdekking – later zou het document waar ik mij hierbij op baseerde overigens een vervalsing blijken – verzonken als ik dus was in die gedachten kon het gebeuren dat ik de man niet zag voordat het te laat was. Hij liep, kennelijk even verstrooid, de andere kant op, en wij botsten met een fikse klap tegen elkaar aan. Hij was tenger, zelfs mager, en de kracht van onze botsing deed hem zijn evenwicht verliezen zodat hij achterover op straat viel en in een erg modderige plas terecht kwam. Uiteraard bood ik onmiddellijk mijn excuses aan, en hielp ik hem overeind. Hij wimpelde mijn excuses af, mompelde dat het geheel zijn eigen schuld was en wilde zijn weg direct weer vervolgen.

“En daar was het bij gebleven indien mijn zintuigen niet gescherpt waren op de manier die ik hiervoor heb beschreven. Op het eerste gezicht was er aan

hem niets opvallends. Hij zal ergens in de veertig geweest zijn, met kort donkerblond haar en een stoppelbaard. Zijn gezicht was mager en bleek, zoals ook zijn hele lichaam iets iels had, iets breekbaars; een beetje zoals veel van onze oudere klerken, die hun leven spenderen in donkere, benauwde kamertjes en niet genoeg geld verdienen om zich echt versterkend voedsel te kunnen permitteren. Denkt U zich een typische oude klerk in, en U heeft onze man al bijna voor ogen: grauwe kleding, te lang gedragen om nog voor netjes te kunnen doorgaan; de weke, vochtige ogen van iemand die decennia lang bij weinig licht heeft moeten schrijven; een algeheel gebrek aan flair, en een gestalte die eerder vermoeidheid dan levenslust uitstraalt. Hij had zo een lid van die grijze massa kunnen zijn, net klaar met het controleren van de boekhouding en snel op weg naar huis, te veel bezig met zijn financiële zorgen of de gezondheid van zijn vrouw om op andere wandelaars te letten.

“Maar iets aan zijn verschijning greep meteen mijn aandacht, en dat was zijn blik toen ik hem mijn hand aanbood opdat hij uit de plas kon opstaan. Het was een vluchtige blik van angst, en een ander had er misschien in het geheel niets bijzonders aan gezien, denkend dat de man bevreesd was dat ik – sociaal en fysiek zijn meerdere – hem voor onze botsing verantwoordelijk zou stellen. Maar ik las in zijn ogen iets heel anders. De angst die hij voelde was veel onduidelijker, minder beredeneerd, diffuser ook. Het was alsof niet alleen ik en mijn hand, maar ook de regen, de plas, de grond, de paarden en koetsen, de huizen langs de straat – ja, alsof de hele wereld een bedreiging voor hem vormde; en niet omdat hij vreesde dat dit of dat zou gebeuren, een of ander schrikbeeld werkelijkheid zou worden, maar puur een bedreiging *in abstracto*. Er was niet iets dat hij vreesde; hij had simpelweg angst.

“U zult mij waarschijnlijk voor een fantast houden, daar ik dat alles meende te kunnen afleiden uit een enkele blik – die overigens ook niet meer dan fractie van een seconde duurde. En misschien is het ook wel zo dat het verdere verloop van het verhaal mijn herinneringen heeft beïnvloed, en dat de werkelijke reden dat ik hem staande hield en hem vroeg een pul bier met mij te drinken in een kroeg een heel andere was. Wij herinneren ons – meestal volkomen te goeder trouw – veel vaker wat we ons willen herinneren dan wat er werkelijk gebeurd is. Maar dat hij mijn aanbod aannam en wij in een etablissement in de buurt twee pullen bier bestelden, dat is een feit.

“Ik kom niet vaak in kroegen. Het gezelschap is er meestal slecht, de drank matig, en over het gezang en geschreeuw heen kan men slechts lastig een gesprek voeren. Maar ik kon de man natuurlijk niet bij mij thuis uitnodigen, dus er zat niets anders op. Wij drongen ons met ons bier in de hand door een

luidruchtige groep havenarbeiders heen, en liepen naar een klein tafeltje achterin de gelagzaal. Het was er erg donker, aangezien de lucht buiten betrokken was en de olielampen die aan kettingen boven de tafels hingen nog niet waren ontstoken; ook hing er in de hele zaal een geur van vers zweet en oud bier. Niettemin was het goed om binnen te zijn, uit de regen, en met meer tevredenheid dan afkeer zette ik mij behaaglijk in een stoel. Mijn gast – uiteraard had ik onze drank betaald – nam de plaats tegenover mij.

“In het begin zei hij weinig. Ik hield het gesprek gaande door over het weer, de laatste politieke ontwikkelingen en andere onbenulligheden te praten, maar hij antwoordde met weinig meer dan een ' jaof een 'nee' en soms zelfs dat niet. Met afgemeten, uiterst regelmatige slokken dronk hij zijn bier, en ik begon langzaam te vrezen dat ik zijn angst verkeerd had geduid, dat hij niets anders was dan een hypochonder voor wie de kleinste verstoring van de dagelijkse routine al reden tot paniek was. Haast had ik besloten hem een goede dag te wensen en op te stappen, toen er iets gebeurde dat mijn interesse opnieuw aanwakkerde.

“Ondertussen was namelijk een van de barmeiden begonnen overal in de zaal de olielampen aan te steken. Hiervoor moest zij op de tafels klimmen, waar zij met een brandende kaars de lont van de lamp kon bereiken. Bij de tafel waar de havenarbeiders zich omheen gegroepeerd hadden leidde dit tot de onkiese grappen en handtastelijkheden die je van zulk volk kan verwachten, maar de vrouw weerde de mannen lachend af en kwam al snel ook ons verlichten. Zij klom op de tafel, pakte de lamp vast om haar evenwicht beter te kunnen bewaren, ontstak de lont, en klom weer van de tafel af. In dit proces had zij de lamp een kleine beweging gegeven, zodat deze zich als een slinger langzaam heen en weer bewoog.

“De man tegenover mij keek omhoog naar de slingerende lamp, en zodra hij deze zag straalde weer die intense, diffuse angst uit zijn ogen, heftiger nog dan tevoren op straat. Het was alsof hij de pendule zag die zijn laatste ogenblikken aftelde, alsof hij met elke zwaai verwachtte de knokige hand van de Dood op zijn schouder te voelen. Zijn onderkaak begon te beven, en zijn handen klemde zich steviger rond de pul. Zijn ademhaling werd zwaarder. Maar zijn ogen kon hij niet van de lamp aftrekken, zij werden gedwongen elke zwaai naar rechts en elke zwaai naar links nauwgezet te volgen.

“Misschien dat mijn vertelling de indruk wekt dat er een duidelijk zichtbare verandering in hem optrad, dat zijn angst zagezegd voor iedereen zichtbaar aan de oppervlakte trad. Dat zou de verkeerde indruk zijn: alle symptomen

die ik U zo-even noemde waren in feite uiterst subtiel, en ik nam ze alleen waar doordat ik hem zo nauwkeurig observeerde. Voor alle anderen in de kroeg had hij iemand kunnen zijn die op zijn dode gemak naar een lamp staart omdat er nu eenmaal niets interessanter te zien is.

“Welnu, het duurde misschien twee minuten voordat de lamp weer tot rust kwam en in die tijdspanne wisselden wij geen woord. Niets. En al die tijd was hij bevangen door die heftige angst, waaraan hij niet kon ontsnappen. Toen de lamp tot stilstand kwam slaakte hij een zucht, liet zijn hoofd weer vallen en staarde naar zijn bier. Nogmaals gingen zeker tien minuten voorbij zonder dat er iets gezegd werd; ik was benieuwd of hij mij iets zou vertellen over zijn vrees, en durfde zijn denkprocessen niet te onderbreken uit angst dat de gelegenheid voorbij zou gaan. Wie anderen hun diepste waarheden wil laten vertellen moet goed kunnen spreken en de juiste vragen kunnen stellen, maar bovenal moet hij de kunst van het zwijgen tot in perfectie beheersen. Op de goede momenten niets zeggen, zodat de gesprekspartner uit zichzelf zijn verhaal verder uitdiept en zich blootgeeft, dat is veruit de snelste en meest effectieve manier om tot de kern van de zaak te komen. Dus ik zweeg, ik zweeg en nam hem zo goed mogelijk in me op. Het gefronste voorhoofd, de trillende handen en vooral de lippen, die een aantal maal uit elkaar gingen als om iets te gaan zeggen, maar zich dan toch weer samentrokken. Ik bleef aandringen, door te zwijgen – en uiteindelijk sprak hij. Zijn stem was zacht en zijn ogen bleven strak gericht op zijn bier, maar hij sprak. Mijn moeite werd meer dan beloond.”

Hoofdstuk III

“Ik kende het aantal stappen van mijn cel naar binnenplaats precies,’ begon hij. ‘Drie van de deur van mijn cel naar het midden van de gang. Een draai naar links. Dan vierentwintig stappen, over twaalf grote tegels. Wanneer je de eerste stap goed begon hoefde je nergens op de randjes tussen de tegels te lopen. Vierentwintig stappen, en dan weer een draai naar links. Zevenenvijftig stappen, langs vijf lampen aan de rechterkant – die brandden alleen in de winter – en drie getraliede ramen aan de linkerkant. Het eerste raam bij stap zesentwintig; het tweede bij stap vijfendertig; het derde halverwege de vierenveertigste en de vijfenveertigste stap, maar net niet helemaal in het midden; dat heeft me jarenlang geërgerd. Na zevenenvijftig stappen kwam je in een halletje. Daar moesten we wachten tot we allemaal bijeen waren, alle gevangenen uit de linker vleugel. Zodra de lijst was gecontroleerd werden de twee grendels van de deur geschoven, en dan was het nog een pas of zeven, acht tot je onder de blote hemel stond. Het aantal stappen wist ik precies. Ik zou de weg met mijn ogen dicht hebben kunnen lopen en niet eenmaal zijn gestruikeld over een uitstekende tegelrand. U vraagt zich misschien af hoe ik aan die kennis kwam.’ Hij sprak mij toe, maar zijn ogen kwamen geen millimeter omhoog. Zonder een antwoord af te wachten vervolgde hij zijn verhaal. ‘Ik zal het U vertellen. Ik kende de weg van mijn cel naar de binnenplaats op mijn duimpje omdat ik hem twintig jaren lang iedere ochtend heb gelopen. Twintig jaren lang, zonder een enkele ochtend te missen. Weet U hoe lang twintig jaren zijn, hoeveel dagen daarin gaan? Heeft U zich dat wel eens afgevraagd? Zevenduizend driehonderd en vijf dagen. Die vijf zijn schrikkel dagen; ik had al vierhonderd achttien dagen achter de rug voordat iemand mij daarover vertelde. Dat ik vijf extra dagen moest zitten omdat het jaar niet goed klopte, dat heb ik altijd het meest onrechtvaardige gevonden.

“Wanneer je zevenduizend driehonderd en vijf maal dezelfde gang doorloopt heb je de tijd om veel details in je op te nemen. U bent misschien verbaasd dat ik het precieze aantal stappen weet, maar ik zou U nog veel meer en veel kleinere details kunnen vertellen. Uren zou ik kunnen praten, alleen al over de afstanden tussen de tegels, en of er te veel of te weinig cement was gebruikt om die kieren te vullen. Maar ik zal U er niet mee vervelen. Waarschijnlijk heeft U de hele gang nog nooit gezien en zult U hem nooit zien ook. Ik wil alleen benadrukken hoe goed ik die gang kende, zodat U kunt begrijpen dat ik zelfs de kleinste verandering had opgemerkt wanneer deze er geweest zou zijn.’

“Maar er was geen verandering, terwijl je toch zou zeggen dat er een verandering had moeten zijn. Die dag – twaalf dagen geleden – was immers volkomen anders dan alle dagen die daarvoor kwamen. Het was de dag waar ik zeventienduizend driehonderd en vijf maal naar toe had geleefd, het was de dag die mij niet naar het binnenplein zou voeren, het was de dag dat de wereld opnieuw voor mij open zou gaan. Hoe zou de gang die dag precies hetzelfde kunnen zijn, terwijl alles anders was? Ergens moest een teken zijn, iets moest aangeven dat de vierentachtig stappen die ik vandaag aflegde andere stappen waren, totaal andere stappen, dan de vierentachtig stappen die ik de daarvoor zo eindeloos vaak had gezet! Maar er was geen teken. De gang was hetzelfde gebleven. Mijn vrijheid betekende niets voor hem.’ ”

Maurice wenkte een slaaf met een grote karaf, nam een nipje van de exquise wijn waarmee deze zijn glas vulde, en keek toen zijn kleine schare toehoorders aan. Alleen Clavio leek meer geïnteresseerd in het giechelende meisje dat hij intussen op schoot had genomen; de andere aanwezigen maakten een oplettende indruk. Richard schraapte zijn keel als om iets te zeggen, maar voordat hij er de kans toe kreeg stak Maurice weer van wal.

“U begrijpt natuurlijk dat ik na deze monoloog over tegels en gangen bevangen werd door een ongerustheid die het tegendeel was van mijn eerdere angst. In plaats van een oninteressante hypochonder leek de man tegenover mij zich nu te ontpoppen tot een regelrechte gek die geplaagd werd door waandenkbeelden. Maar toch – was zijn denktrant wel zo onlogisch? Wij allen willen dat, wanneer ons iets belangrijks overkomt, onze omgeving er minstens zoveel belang aan hecht als wijzelf. Wij willen dat de prestaties (het schrijven van een dichtbundel), gevoelens (een mystieke ervaring) en geloofsovertuigingen (de verlossing door de vleeswording van onze Heer) waarvan wij weten dat ze de kern van ons bestaan vormen, ook door anderen zo hoog worden ingeschat. Wanneer de wereld onze eigen waardeschattingen niet reflecteert voelen wij ons ontheemd en verloren. Is het dan zo vreemd dat deze arme sloeber, voor wie zijn cel, de gang en de binnenplaats twintig lange jaren zijn wereld hadden gevormd, verwachtte dat die wereld er blijk van zou geven de grootsheid van zijn vrijlating in te zien en mee te voelen? En dat het voor hem een bittere teleurstelling was toen die wereld in al haar harteloosheid weigerde een krimp te geven? Maar ik kan hem beter voor zichzelf laten spreken.

“Hij was even stil, alsof hij in zijn gedachten nogmaals de tocht door de gang maakte, nogmaals nauwgezet al zijn herinneringen analyseerde in de hoop

toch iets te ontdekken dat anders was dan voorheen, een detail zo klein dat het zelfs hem tot nu toe was ontgaan. Hij zuchtte, diep, moedeloos, nam een slok van zijn bier – hij had nog nauwelijks iets gedronken, terwijl ik ondertussen al aan mijn twee pul was begonnen – en vervolgde het verhaal van zijn vrijlating. ' In de hal waren geen andere gevangenen; het was nog niet het moment om naar de binnenplaats te gaan. De bewaarder die mij uit mijn cel hadden gehaald vertelde me te wachten en verdween toen een trap op. Ik deed wat mij verteld werd. Dat was ik gewend, en ook al wist ik dat ik een vrij man zou worden, gewenning is hardnekkig. Dus ik wachtte en ik wachtte, terwijl de zon die door de ramen van de binnenplaats viel langzaam over de vloer kroop. Ik weet niet hoe lang ik gewacht heb; uren, zo kwam het mij voor, maar misschien was het niet meer dan de tijd tussen het tweemaal kloppen van mijn hart. Tijd gaat in een gevangenis heel anders dan buiten. Ze is onvoorspelbaarder, het ene moment je beste vriendin, het andere moment je doodsvijand. Soms rent ze zo vlug als een hinde, en soms lijkt ze dagenlang stil te staan, of kruipt ze voort alsof ze je wil laten voelen hoe lang je straf is, hoe ondenkbaar lang. Maar ze is altijd heel direct aanwezig, je kan haar voelen, ze ligt naast je op het stro in je cel, ze praat met je, ze is je enige gesprekspartner. Ze vertelt je hoeveel dagen je al gezeten hebt en hoeveel dagen je nog moet. Ze verzekert je dat ze je naar de eindstreep zal brengen als je je maar aan haar vastklampt, haar nooit loslaat. Ah – de verhalen die ze kon vertellen over buiten, over de zon in het water en de vogels tussen de bladeren van bloeiende bomen, over het gelach van kinderen... Weet U hoe het is om twintig jaren lang verstoken te zijn van het gelach van kinderen? Van de aanblik van hun onschuldige spel? Terwijl die lieve, zachtmoedige tijd die dag na dag haar werk verzet om je straf tot een einde te brengen ook de wrede tijd is die je elk moment verder en hopelozier verwijdert van toen je zelf nog een kind was? Toen ik zelf nog een kind was! Hoe langer ik als een beest gekooid was in die vervloekte cel, hoe meer de herinneringen aan mijn ouders flets en krachteloos werden, hoe meer moeite ik had me de namen van mijn speelkameraadjes voor de geest te houden – tot ik het niet meer kon, en ook de vlucht naar het verleden mij ontzegd werd. Zo is de tijd: ze brengt je de hoop van de toekomst, maar je betaalt er duur voor, met het verleden.'

“Maar goed, of het nu uren duurde of slechts seconden – en uren konden het trouwens niet zijn, want dan waren de andere gevangenen al naar de binnenplaats geleid, en ik zag geen levend wezen terwijl ik stond te wachten – na verloop van tijd kwam de gevangenisdirecteur zelf mij tegemoet. Wij hadden weinig met hem te maken, ook al zagen we hem regelmatig vanuit onze cellen wanneer hij zijn werk op het binnenplein deed. Alleen bij mijn binnenkomst, twintig jaar eerder, had hij iets tegen mij gezegd. Nu wenkte

hij mij hem te volgen, zijn kantoor in, waar hij mij feliciteerde met mijn vrijlating, de hoop uitsprak dat ik niet opnieuw in mijn oude fouten zou vervallen – ik beloofde hem dat dat niet zou gebeuren – en mij een set kleding gaf en een handvol geld, genoeg om mij een paar dagen de tijd te geven een baan te zoeken. Dit alles duurde misschien een minuut, toen troonde hij mij weer zijn kantoor uit en leidde een bewaarder, een andere dan die mij uit de cel gehaald had, mij naar de uitgang van de gevangenis. De deur zwaaide open, ik stapte het heldere licht in, en achter mij zwaaide de deur weer dicht. Vrij. Ik was vrij. Na zeventuizend driehonderd en vijf dagen in een kleine cel met uitzicht op de binnenplaats van de gevangenis kon ik nu gaan en staan waar ik wilde, doen wat ik wilde doen.'

“Bij deze woorden keek hij mij voor het eerst aan. Op zijn gezicht was geen enkele emotie te lezen; zeker niet de elatie die wij misschien zouden vermoeden bij een gevangene die eindelijk wordt vrijgelaten. Maar, om eerlijk te zijn, zelf had ik geen blijdschap of vreugde verwacht, maar de angst waarvan ik wist dat deze in zijn ziel huisde. Het is immers bekend dat slaven, wanneer zij bevrijd worden, slechts zelden binnen korte tijd hun draai vinden. Gewend als zij zijn aan de zekerheid van een leven waarin anderen voor hen beslissen hoe zij moeten handelen, is de keuzevrijheid die zij ineens voor de voeten geworpen krijgen voor hen bedreigend; ze kunnen er niet mee omgaan, ze voelen zich verloren in het leven en verlangen terug naar de duidelijkheid van de slavernij. Er bestaat zoiets als een angst voor de vrijheid, en terwijl hij zijn verhaal ontvouwde was ik tot de voorlopige conclusie gekomen dat dit de angst was die hem teisterde. Geworpen in een wereld die alle keuzes aan hem liet, terwijl hij al geen twintig jaren een keuze had hoeven maken – mensen zijn om minder in paniek geraakt.”

“De mensen wikkelen zich in gewoonten en tradities, ontwerpen instituties en rituelen, om maar van de vrijheid ontslagen te worden,” sprak Elena plechtstatig. “Het bouwwerk van de menselijke cultuur kan vrijwel helemaal verklaard worden uit de drang om geen keuzes te hoeven maken – vooral, zo zou ik willen benadrukken, elke poging om een objectieve moraal te ontdekken. Men heeft er een diepe behoefte aan door zedelijke wetten ontslagen te worden van de plicht het leven zelf richting te geven.”

“Uw hoogmoedige individualisme siert U niet, mevrouw.” In Bertrands veroordeling klonk een dreigement met eeuwige verdoemenis mee, zo duidelijk alsof hij het had uitgesproken. “Zijn vrijheid,” vervolgde hij, terwijl hij zich weer naar Maurice wendde, “zijn vrijheid is wat de mens onderscheidt van de engelen. Het is wat de mens tot het hoogste wezen der

schepping maakt, maar tegelijk is het zijn grote gevaar – de mens heeft immers ook de vrijheid om voor het Kwaad te kiezen. Het is een zware verantwoordelijkheid die op de schouders van elke mens ligt, en het getuigt eerder van wijsheid dan van waanzin om er bevreesd voor te zijn.”

“Maar de lamp!” riep Richard uit. “Het is toch niet waarschijnlijk dat zijn angst voor vrijheid, of keuzes, of – laten we zeggen – het volle leven plotseling aan de oppervlakte zou komen door het zien van een slingerende lamp?”

“Dat was inderdaad het enige dat mij dwars zat,” antwoordde Maurice. “het enige dat niet in het plaatje paste. Maar toen hij mij vertelde over zijn vrijheid en mij uitdrukingsloos aankeek, geen spoor van angst op zijn gezicht, toen wist ik zeker dat ik mij volkomen vergist had. Met angst voor de vrijheid had dit alles niets te maken. Het hele geval intrigeerde mij bijzonder, en toen hij niet direct verder ging met zijn verhaal probeerde ik hem daar dan ook toe aan te zetten. 'En wat deed je toen?', vroeg ik hem. 'Wat doet een man die zojuist is vrijgelaten als eerste?’

“Als eerste? Als eerste bleef ik staan, vlak voor de poort van de gevangenis. Ik voelde de zon op mijn gezicht, de wind door mijn haren; ik hoorde de geluiden van de stad, de schreeuwende stemmen, de paarden, de knarsende wielen van de karren, ver weg de klok van een kapel. U moet begrijpen dat deze ervaringen op zich niet bijzonders waren. Op de binnenplaats van de gevangenis was ook zon, was ook wind, kon je ook alle geluiden van buiten horen. Maar nu, nu ik dacht dat ik vrij was, voelde alles anders, nieuw.’

“Nu je *dacht* dat je vrij was?’, viel ik hem in de rede. ‘ \oint was toch daadwerkelijk vrij? Je kon toch gaan en staan waar je wilde, doen en laten wat je wilde?’

“Ondertussen had hij zijn hoofd weer op zijn borst laten zinken, en na mijn uitbarsting haalde hij een aantal maal diep adem voordat er weer een woord over zijn lippen kwam. Tot mijn grote genoegen besloot het luidruchtige gezelschap aan de andere kant van de herberg juist op dat moment om de avond ergens anders door te brengen, zodat wij eindelijk de rust kregen die ons delicate gesprek verdiende. En misschien dat de stilte die over de zaal kwam ook mijn gespreksgenoot kalmeerde, want hij vermande zich en nam, aanvankelijk haast fluisterend, de draad weer op.

“Gaan, staan, doen, laten – jawel, jawel... U heeft gelijk, helemaal gelijk. Ik

ging naar het huis van mijn ouders. Onderweg keek ik mijn ogen uit, want de stad was erg veranderd sinds ik hem voor het laatst had gezien. De drukte was ik niet meer gewend, en meermaals liep ik tegen mensen op die mij uitkafferden terwijl ze hun koopwaar of hun aankopen uit de modder opraapten. Het maakte me allemaal niets uit, ik was vol van de kleuren en de geuren en de geluiden, van alles wat ik al twintig jaren niet meer had meegemaakt. Ik zag een kat die achterna werd gezeten door drie jongetjes – wilt U wel geloven dat ik heb gelachen alsof ik gek was toen ik die kat zag? Puur van vreugde, omdat er zoiets als een kat bestond! Ik was dat helemaal vergeten; of althans, ik had er al heel lang niet meer bij stil gestaan. U kunt dus wel zien dat de vrijheid mij beviel, zeer goed beviel zelfs! Terwijl ik naar mijn ouderlijk huis ging maakte ik bovendien allerlei plannen voor de toekomst, waar ik zou gaan wonen, wat voor werk ik zou gaan zoeken, hoe ik een vrouw zou gaan vinden en kinderen zou krijgen en eindelijk, eindelijk, eindelijk een normaal leven zou kunnen leiden.'

“Wat U goed moet begrijpen is dat ik niet zeker wist of mijn ouders nog wel in hetzelfde huis woonden als vroeger. Elk contact van de gevangenen met de buitenwereld is namelijk ten strengste verboden: bezoek is niet toegelaten, en zelfs brieven mogen niet worden verstuurd of ontvangen. Waarom deze regel is ingesteld weet ik niet, maar het effect was dat ik al twintig jaren niet met mijn ouders had kunnen spreken; en in die tijd kan veel gebeuren. Misschien waren ze wel vertrokken naar een andere stad! Maar met die mogelijkheid durfde ik mij niet bezig te houden, hield ik mij ook niet bezig; onbezorgd liep ik naar hun huis toe.'

“Zelfs na al die tijd had ik geen moeite het te vinden. Weliswaar was de deur rood geschilderd, waar hij vroeger groen was, en waren de huizen links en rechts gesloopt en vervangen door nieuwere woningen, toch herkende ik het onmiddellijk. Ik klopte aan, en wachtte. Ook al wilde ik niet nadenken over de mogelijkheid dat ze er niet meer zouden wonen, toch bonsde mijn hart alsof hij het bloed van een walvis moest rondpompen, en toen een mij onbekende vrouw de deur open deed miste hij een of twee slagen. Ik keek haar aan alsof ze een bloeddorstige geest was en verroerde geen vin. Ze vroeg wat ze voor me kon doen. Ik stamelde dat ik op zoek was naar mijn ouders, en dat ik dacht dat ze hier woonden. Ik noemde hun namen. “U bent de zoon?”, vroeg ze mij, en ik zag aan haar wantrouwende blik dat ze wist dat ze tegenover een misdadiger stond, tegenover een man die het gevang in was gedraaid. Maar dat interesseerde me niet, ik smeekte haar mij te vertellen waar mijn ouders waren, mij hun adres te geven. Ik weet niet precies wat ik zei, vermoedelijk raaskalde ik maar wat, ik had mezelf op dat moment niet

meer in de hand. In haar koele ogen smolt iets, wantrouwen veranderde in medelijden, en ze zei: “Het spijt me, mijnheer. Uw ouders zijn allebei reeds jaren geleden overleden”. Zo simpel als dat. Een paar woorden waren genoeg om de afgrond te openen. Ik wankelde achteruit, ik hapte naar adem, draaide me om en rende, rende, zo hard als ik kon, waarheen dan ook, het maakte me niet uit, ik rende en rende, weg, weg!’

“Met beide handen greep hij de tafelrand, zo hard dat zijn knokkels wit werden. Hij staaarde mij aan, niet langer uitdrukingsloos, maar zo vol van wanhoop en angst dat het mij moeite kostte niet achteruit te deinzen. Zijn stem was urgent, maniakaal, maar op het punt om te breken van smart.

“Ziet U het, ziet U het? *Ik was niet vrij!* De hele wereld lang voor me open, geen muur, geen tralie, geen wachter beknotte mijn vrijheid, en toch was ik nog net zo gevangen als ik een dag eerder geweest was. En voor het eerst begreep ik wat ik al die jaren niet toe had willen geven – dat ontsnappen onmogelijk is, dat vrijheid een illusie is. De chaos van eerste indrukken buiten de gevangenis had me overweldigd en zo een half uur rust geschonken, maar daarna begon het weer! Ik had twintig jaar naar het moment van mijn vrijlating toegeleefd in de waan dat daarmee aan mijn beproeving een einde zou komen – en nu bleek het om een levenslange straf te gaan...’ ”

Hoofdstuk IV

“Na deze woorden zakte hij ineens op de tafel en weende in stilte. Alleen aan de schokken van zijn lichaam kon ik zien dat hij niet was flauw gevallen. De hele situatie was uiterst gênant, en U zult mij het wellicht kwalijk nemen dat ik de goede man op dit moment niet met zijn verdriet alleen liet. Maar, lieve vrienden, wat doet fatsoen tegen fascinatie? Wat zijn geheim was, de grond van zijn angst, dat wist ik nog niet; maar hier zat een man die twintig jaren lang in een duistere cel zat en naar een bevrijding toeleefde die op een heel ander dan het materiële niveau plaats diende te vinden. Een man voor wie het volle leven, zoals Richard het zo toepasselijk noemde, niet werkelijk van gevangenschap verschilde zolang zijn geest nog gebonden was door – ja, door wat eigenlijk? Hij was een puzzel, en ik kon hem niet wegleggen zolang ik nog niet alle stukjes op hun plaats had; en vooralsnog ontging zelfs het grote patroon me. Ik liet de barmeid nogmaals bier brengen, en wachtte tot mijn vriend weer bij zinnen was gekomen.

“Of het nu de vermoedenis van een lange werkdag was, het bier, het ritmische gesnik van mijn gesprekspartner of een combinatie van deze factoren, ik moet even zijn ingedommeld, want ik werd mij ineens met een schok bewust van het feit dat de man weer aan het praten was. Hij lag nog steeds in dezelfde houding: zijn armen op tafel, zijn hoofd rustend op zijn armen, met het gezicht naar beneden; en bovendien sprak hij zeer zachtjes. Ik moest mij dicht naar hem toe buigen om zijn woorden te kunnen verstaan.

“Niet meer zien, niet meer zien. Ik dacht dat ik het nooit meer hoefde te zien, dat het voor altijd voorbij was. Maar de beelden, de beelden, net zo echt als de werkelijkheid. Ze laten me niet met rust. De gezichten... de gezichten. Als mijn ogen open zijn zie ik ze, overal. Als mijn ogen gesloten zijn zie ik ze ook. En het zien is niet het ergste. Nee, wat zou ik er niet voor geven als het alleen het zien was. Maar het gevoel! Het krioelen onder mijn huid, in mijn organen, in mijn tong, in mijn oogkassen... Er is geen ontsnapping, er is geen ontsnapping...’

“Mijnheer!’ Dit woord schreeuwde hij haast uit, en met een plotselinge ruk schoot hij recht overeind. Ik schrok en stootte mijn bierpul om, die daarop van de tafel af viel, enkele malen stuiterde en in een plas bier tot rust kwam. Geen van beiden schonken wij hier enige aandacht aan; hoe dan ook was het mij onmogelijk geweest mijn ogen van zijn priemende blik los te rukken. ‘Mijnheer,’ vervolgde hij nu zachter, maar niet minder indringend, ‘bent U

wel eens, zeg, in Uw dure koets langs een ongeluk gereden waarvan U wist dat het verre van prettig zou zijn om er naar te kijken? En dat U toch de drang niet kon weerstaan om een blik uit het raampje te werpen op de ongelukkigen, op het bloed, de verwondingen? Dat U er haast onpasselijk van werd, en zich voornam de volgende maal wijzer te zijn en niet te kijken? Maar de volgende keer verloor U de strijd opnieuw, en keek U weer – misschien naar een moeder die huilend en schreeuwende met een doodgeboren kind over straat liep, of naar een afschuwelijk misvormde melaatse die door mensen met lange stokken de stad uit werd gejaagd. De drang om het afschrikwekkende te zien is zo sterk dat wij er nauwelijks weerstand aan kunnen bieden.'

“Ik heb er zeventuizend driehonderd en vijf dagen tegen gestreden, en elke dag heb ik het gevecht verloren. Voor U, in Uw koets, is het al moeilijk om Uw ogen af te wenden, terwijl U toch in enkele seconden de verlokking voorbij bent geraasd. Maar ik, vierentwintig uren per dag, zestig minuten per uur, zestig seconden per minuut... weet U hoeveel seconden er in een dag gaan? Zesentachtigduizend vierhonderd seconden. Vaak telde ik ze. Ik zat op mijn knieën, mijn rug naar het raam toegekeerd, mijn armen rond mijn hoofd geslagen zodat ik niet om kon kijken, en ik telde. Ik telde alsof mijn leven afhing van de mentale hardloopwedstrijd, waarbij ik zesentachtigduizend vierhonderd stappen moest zetten voordat de overweldigende drang om te kijken mij inhaalde. Met elke stap voelde ik het dichterbij komen, voelde ik de kracht van mijn innerlijke beest toenemen, maar ik kon niet sneller rennen dan ik deed, want dat zou het aantal stappen naar de eindstreep alleen maar vergroten! Bent U wel eens gevluht voor iets waaraan U niet kon ontkomen? Soms hield ik het uren vol, uren dat ik de adem van het beest haast kon voelen, uren dat ik vermoedde – wist – dat het zijn krachten spaarde om mij valse hoop te geven, terwijl ik de ineenstorting nabij was. En nooit haalde ik het. Elke dag overwon de drang, elke dag stond ik op – bevend, met mijn handen voor mijn ogen – liep ik naar het raam en keek ik tussen mijn vingers en de tralies door naar de binnenplaats.'

“De binnenplaats van de gevangenis heeft twee functies. Elke ochtend worden de gevangenen er in twee groepen naartoe geleid opdat ze lucht, zonlicht en beweging krijgen en dus gezond genoeg blijven om hun straf levend uit te zitten. Vijfmaal rond het plein lopen, tegen de klok in, langs de muren waarachter de cellen zitten; en iedereen blijft altijd zo dicht mogelijk bij de muren, want in het midden van het plein staat het schavot.'

“Elke maandagmiddag vinden daar de executies plaats. Vaak zijn er twee of

drie ter dood veroordeelden, soms slechts één, heel af en toe vijf. Meer dan vijf kunnen er niet tegelijkertijd terechtgesteld worden, want er staan maar vijf galgen. In alle twintig jaren dat ik in mijn cel zat – mijn cel, die recht op de binnenplaats uitkeek! – is het nooit gebeurd dat er een week niemand werd opgehangen. De stad is groot, de misdaad tiert, de straffen zijn zwaar. Elke moordenaar, elke verkrachter, elke misdadiger die al eens in het gevang heeft gezeten wacht de strop. Hun handen zijn achter hun rug gebonden wanneer ze het plein op worden geleid door de bewakers. Elk wordt naar zijn eigen galg gebracht, de strop vakkundig om zijn nek gelegd. Dan stappen de bewakers naar achteren en komt de priester naar de veroordeelden toe; hij vertelt ze dat hun zonden vergeven zullen worden wanneer ze hun daden werkelijk berouwen. Dan zegent hij ze, en klimt hij weer van de houten stellage af waar de veroordeelden op staan. De directeur van de gevangenis loopt naar de grote hendel aan de zijkant toe, de hendel die met één snelle beweging alle luiken opent. Hij pakt hem vast, hij kromt zijn rug en je weet dat het nog maar een fractie van een seconde duurt voordat de afgrond van de dood zich onder de voeten van de mannen – en soms vrouwen – op het schavot zal openen. Dat ene moment staat de tijd stil, alles is roerloos, zelfs gedachten bewegen zich niet in je hoofd. En dan, plots, is het voorbij, hij trekt, de veroordeelden vallen, breken hun nek, sterven zonder een kink te geven. De directeur loopt weg, de bewakers gaan met hem mee, en het enige verschil met tien minuten ervoor is dat een of meer levenloze lichamen zachtjes bungelen in de wind.'

“Bij het laatste deel van zijn verhaal had zijn stem de eerdere intensiteit verloren. Van een nauwgezette beschrijving van zijn hoogst persoonlijke gevoelens was hij overgegaan op een afstandelijke beschouwing van het executieritueel. Tegelijkertijd hadden zijn ogen mij verlaten, en dwaalden ze nu over de tafel, alsof ze iets zochten dat er niet was. Nadat hij het hele ritueel had beschreven zette hij zijn ellebogen op tafel, vouwde zijn handen ineen en legde zijn kin erop te rusten. Droef keek hij mij aan en wachtte, kennelijk op een reactie mijnerzijds. Ik wist niet goed wat te zeggen; met welke woorden kon ik hem er weer toe brengen over zijn gevoelens te spreken, waar mijn interesse vooral naar uitging? ' In elke week zag je mensen op die beestachtige wijze gedood? Dat moet een verschrikking zijn geweest!', probeerde ik. Onmiddellijk verscheen er een bleke grijns op zijn gezicht – niet de reactie die ik verwacht had, maar mijn woorden zetten hem er in ieder geval toe aan zijn belevenissen verder uit te diepen.

“U denkt misschien dat het verschrikkelijk is om anderen te zien sterven? In de eerste maanden van mijn gevangenschap, inderdaad, toen was het vooral

dat schouwspel dat mij kwelde. Alle levens die daar plotseling aan hun einde kwamen door een stuk touw en een luik; de emotieloze beweging waarmee de directeur alle unieke gedachten, verlangens, herinneringen en gevoelens van de sloebers op het schavot voor altijd vernietigde – daar droomde ik over, daar lag ik 'snachts van wakker. Ik keek naar elke terechtstelling en werd telkens bijna verzwolgen door medelijden. Maar dat was voordat ik ogen kreeg.'

“Deze verrassende uitspraak zette hij kracht bij door op zijn oogballen te wijzen. Voordat ik hem kon vragen wat hij bedoelde, draaide zijn vinger zich naar mij toe. 'U hebt geen ogen!' sprak de man. Ik protesteerde dat ik twee uitstekend functionerende gezichtsorganen had, maar hij was niet te vermurwen. 'U bent blind. U kunt niet verder zien dan de oppervlakte; wat daarachter zit blijft U een raadsel. Ik vraag me af, 'ging hij bedachtzaam verder, 'of de mensen echt geen ogen hebben, of dat zij ze altijd gesloten houden?' Bij elke zin raakte ik er meer van overtuigd met een waanzinnige te doen te hebben, een man met waanbeelden omtrent ogen. Wie weet hoe hij mijn gezicht zag? Wellicht wel als een glad vlak van huid, met alleen een gapend gat voor een mond! Deze gedachte stond mij tegen, en ik poogde de man weer terug op het spoor van zijn vertelling te krijgen. 'Ogen of geen ogen!', riep ik uit, 'Begrijp ik goed dat het sterven van al die arme drommels niet hetgene was waar je met afschuw over spreekt?'

“De eerste weken, misschien maanden, toen was dat mijn kweuling!' , antwoordde hij. 'O, en ik heb U nog niets verteld. Hoeveel mensen, denkt U, sterven zoals ik het U beschreven heb, trots of berustend, in stilte, gracieus de zegening van de priester aannemend, het hoofd fier geheven totdat de dood het knakt? Eén op honderd! Maximaal. En de anderen, de anderen... sommigen proberen te ontsnappen, zij strubbelen tegen, doen er alles aan om geen stap dichterbij het schavot te komen; vaak moeten zij zelfs bewusteloos geslagen worden, en sterven zij zonder nog bij te komen. Anderen schelden de bewakers uit, vervloeken de autoriteiten, vervloeken de priester, vervloeken God en sterven met de meest profane taal op hun lippen. Weer anderen smeken om genade, vallen op hun knieën, vragen de priester hen te helpen, roepen dat het allemaal een misverstand is. Ik heb mensen flauw zien vallen van angst, ik heb de beruchtste misdadigers als meisjes horen jammeren om Gods vergiffenis, ik heb honderden mensen horen roepen dat ze onschuldig waren – en misschien waren ze dat ook wel, wie zal het zeggen? Maar het ergste was wanneer iemand zijn nek niet brak, maar langzaam stierf door verstikking; dat kon soms uren duren, wanneer de strop de luchtpijp niet helemaal dichtkneep. Het steeds zwakker wordende spartelen van de

stervenden, hun hopeloze doodsstrijd – ja, dat leek mij eerst het ergste wat een mens ooit kon zien. Maar ik wist ook, en ik kon bij mezelf merken, dat het leed van anderen ons snel afstompt. Een jaar, misschien twee, en als het hierbij was gebleven had ik niets meer gevoeld.'

“Ik begon me echter af te vragen of ik de kracht zou hebben om trots en zonder te smeken en te bidden het schavot te betreden. Deze vraag hield mij steeds meer bezig, tot ik nauwelijks nog een wakend moment ergens anders aan dacht. Van alle kanten bekeek ik het vraagstuk, ik speelde het scenario duizenden, tienduizenden malen af in mijn verbeelding. En vanzelf leidde dat tot de vraag of ik met één korte knak zou sterven, of dat mijn nek niet zou breken en ik langzaam, tergend langzaam zou stikken, mijn leven steeds verder zou voelen worden afgeknepen terwijl ik machteloos was er iets tegen te doen. Toen ik die vraag eenmaal stelde, toen kreeg ik ogen.'

“Wanneer de veroordeelden de binnenplaats op werden geleid stond ik voor het raam en keek; ik keek naar de dikte van hun nek, naar hun gewicht, naar hun lengte, naar hun houding wanneer ze op het schavot stonden te wachten. Hielden ze hun nek recht of juist schuin? Spanden of ontspanden ze hun spieren? Stonden ze met hun hoofd recht boven de voeten, of iets verder naar voren, naar achteren, opzij? Welke houding leidde het vaakst tot een snelle dood?'

“Maar die vragen waren niets meer dan het begin.' De man masseerde met zijn vingers zijn voorhoofd, alsof hij de pijnlijke herinneringen op die manier gemakkelijker boven kon brengen, maar zonder oponthoud ging hij door. 'Het begin, het begin. Niets dan het begin, o nee. Dag en nacht dacht ik na over de mogelijkheid dat ik zelf opgehangen zou worden. Hoe is het om te sterven? Hoe kunnen wij dat weten? Maar hoe kon ik het uithouden zonder het te weten? Dus ik keek, ik keek naar het gezicht van elke man en elke vrouw die op het schavot kwam, ik probeerde eraan af te lezen wat zij voelden. Niets ontging me, geen zweetdruppeltje, geen trekkend spiertje, geen trillende kaak, geen gefluisterd woord. Ik stelde me voor hoe het touw zou voelen om mijn nek; hoe plotseling de vloer onder me weg zou zakken – hun gezichten verraadden mij het gevoel, ik moest ze alleen leren lezen. En zij die niet direct stierven, o, uren stond ik aan mijn raam gekluisterd, mijn ogen strak gericht op de wanhopige, bij voorbaat verloren strijd. Alles voelde ik mee. Ik hapte met hen naar adem, mijn voeten zochten vergeefs naar houvast, de wind slingerde mij zachtjes heen en weer aan de dikke strop – pas wanneer de stervende zijn ogen voorgoed sloot, viel ik achteruit, op het stro dat mijn bed was, en werd alles zwart.'

“Na die woorden zweeg mijn gesprekspartner. ' Ogelukkige,' fluisterde ik, ' in elke executie zag je die van jezelf..' Haast onmerkbaar knikte hij. Had ik gedacht dat hij een gek was? Hier tegenover mij zat een man die elke week opnieuw zijn eigen dood had meegemaakt, twintig jaren lang! Denkt U zich dat in. Twintig jaren, elke week; menigeen zou zijn geest daarbij helemaal verloren hebben. Overvallen door medelijden en medeleven voegde ik aan mijn vorige opmerking toe: 'Het moet een zegen zijn geweest wanneer alle veroordeelden dood waren.'

“Hij hief zijn hoofd op, en zijn gezicht was zo bleek als een schedel. Zijn ogen leken uit hun kassen naar voren te willen kruipen. En toen begon hij te lachen. Eerst was het een hees gegrinnik, maar al snel schaterde hij, en riep 'Een zegen! Een zegen!' In zijn lach klonk geen vrolijkheid; het was een koud, cynisch lachen, het lachen van de verdoemden in de Hel. De barmeid keek geschrokken onze kant op, en vluchtte toen de keuken in. De neiging die ik voelde om haar achterna te rennen, weg van het onaardse geluid dat uit zijn keel kwam, werd met de seconde sterker.

“Toen stopte het, even plotseling als het was komen opzetten. De man leunde voorover, zette beide handen op tafel en bracht zijn gezicht tot een decimeter van het mijne. ' Nee, zehij, en zijn stem was vlak en toonloos, 'een zegen was het niet.' ”

Hoofdstuk V

“Denkt U dat de dood een verlossing is?’ Zijn ogen, zijn wijd open ogen – ik was hulpeloos, ik kon alleen maar staren in de zwarte diepte van zijn pupillen, niet bij machte een woord uit te brengen. ’ Ddichamen werden de ochtend voor de volgende terechtstelling pas weggehaald. De hele week hingen zij daar te bungelen. Hun gezichten bleek, ingevallen en – niet meer menselijk. Demonische maskers! Aan de galgen hingen geen personen meer, er hingen dingen, hompen vlees, spottende karikaturen van het leven. Het was niet mogelijk je voor te stellen dat ze ooit bewogen hadden, gesproken hadden.’

“En elke dag daarna wordt het erger. In de winter wordt de huid witter, de lippen blauw, het hele gezicht vertrekt tot een onnatuurlijke grimas. Elk uur verdwijnen de sporen van het vroegere leven, alles wat nog aan een mens doet denken. Elk uur verstevigt de greep van de ijzige dood zich, en hij toont, traag, wreed traag, dat hij niets heel laat, dat het lichaam dat slechts enkele dagen daarvoor nog liep en sprak en lachte nu in zijn macht is en verandert in een monsterlijke sculptuur dat in stomme aanbidding zijn nieuwe meester dient! Weet U hoe Uw gezicht eruit zal zien wanneer ook U onder zijn heerschappij zal vallen? Ik kan het zien, zo helder alsof het al zover is – want ik heb ogen!

“Maar in de zomer, in de zomer, wanneer het warm is... Al na een dag beginnen de lichamen te stinken. Weet U waar het rotten van een mens start? Van binnen, in de darmen. Eerst rotten de darmen weg; ze vullen zich met gas, worden groter, totdat de half-verteerde wand het niet meer kan houden, dan scheuren ze uit en loopt de stinkende lucht het lichaam in. Eén voor één rotten de andere organen weg: de lever, de maag, de milt, het hart, de longen, allemaal rotten ze; het lichaam vult zich geheel met de kwalijke dampen van de dood, de stank wordt ondraaglijk en dan – dan barst het hele lichaam open als een rijpe pruim onder een wagenwiel! Heeft U wel eens een lichaam open zien barsten? De tot vloeistof geworden ingewanden druipen langs de scheuren in de huid naar beneden, sijpelen de grond in, terwijl de knoken in hun zak van huid aan de galg blijven hangen.’

“Maar lang voordat de zwellingen zichtbaar worden, lang voordat de rotting zich zo ver heeft uitgebreid dat het hele lichaam – waar iemand ooit mee heeft gevreeën! – voordat het hele lichaam tot moes en pulp is geworden, zijn daar de vliegen. In dikke zwermen nestelen zij zich op het lijk, lopen over de

huid, kruipen in de oren, de neus, de mond, en leggen daar hun eitjes of maden. Hun gezoem, zo luid alsof het in mijn eigen hoofd zat! Ik smeekte God mij van hen te verlossen, hen weg te zenden, met de lichamen te doen wat hij wilde maar hen niet zó te onteren. Maar wanneer het leek alsof God mijn gebeden verhoord had en de vliegen vertrokken, lieten zij hun nageslacht achter, begraven in het rottende vlees. Soms duurde het uren, soms dagen, maar uiteindelijk braken ze altijd naar buiten, in krioelende zwermen kropen ze over de huid, met duizenden tegelijk deden zij zich tegoed aan de gezichten van de doden: vette witte maden. De opzwellende lijken, voor mijn ogen verteerd door een leger van slijmerige wormen! U weet niet, U kunt niet weten, hoe ik verlangde naar de dag dat ik dit beeld nooit meer zou hoeven zien. De dag van mijn vrijlating!

“Maar ik ben niet vrij! De dood van mijn ouders – ik hoorde het nieuws en onmiddellijk zag ik ze voor me zoals ze er nu op dit moment uit zien. Hun kisten weggerot, hun lichamen bevolkt door wormen, torren, mieren, larven, een grote krioelende hoop die zich met hun scherpe kaken gangen graven door mijn ouders! En met dat beeld, met dat beeld kwam ook het gevoel terug.’

“Hij kwam nu helemaal overeind, boog zich nog verder voorover en greep met beiden handen de kraag van mijn vest beet. Hij tilde mij op totdat onze neuzen elkaar raakten. Nog steeds kon ik niets doen; ik was verstijfd, verlamd, als met de zwaarste ketens waren mijn ogen aan de zijne geklonken. Geen woord kwam over mijn lippen, en ik ben niet helemaal zeker dat ik nog ademde.

“Ik voel ze,’ fluisterde hij, ‘ ik voel ze uit hun eitjes komen; ik voel ze gangen graven onder mijn huid, in mijn vlees; ik voel ze kruipen over mijn gezicht. Op dit moment eet er een zich een weg door mijn linkeroog. Nog een paar momenten, en hij zal eruit komen, vlak onder mijn pupil. Ze zitten overal, in mijn handen, in mijn benen en armen, in mijn hart en al mijn organen. Duizenden, tienduizenden maden, en ik voel elk afzonderlijk mijn vlees verslinden om groter en dikker te worden.’

“Elk moment van dag!’ schreeuwde hij plots. ‘Geen respijt! Alle legers van de dood doen zich aan mij te goed! En aan U, ook aan U! Ik zie ze, ze kruipen ook over Uw huid, door een groot gat in uw rechterwang zoemen drie vliegen naar buiten, uit Uw mond loopt het stinkende vocht van Uw rottende brein en de glimlach van de dood staat reeds op Uw gezicht gegrift! Voelt U ze dan niet? Voelt U ze niet!?’

“Met een schreeuw rukte ik mij los, ik stootte de tafel om en zonder nog een blik achterom rende ik de kroeg door, de deur uit en de straten in. Ik rende en ik rende, de regen striemde op mijn gelaat, doorweekte mij, maar ik merkte het nauwelijks. Mijn enige wens was zo ver mogelijk van die afschuwelijke ogen te komen.”

Hoofdstuk VI

“Ik heb hem daarna nog eenmaal gezien. Bij toeval hoorde ik drie weken na mijn gesprek van een uitzonderlijke moordzaak. De dader had op klaarlichte dag op straat een man doodgestoken, schijnbaar zonder motief. Er was geen ruzie aan vooraf gegaan, het was de dader ook niet om de buit te doen. Hij had zelfs niet geprobeerd te vluchten, maar was blijven staan tot de wachters hem in kwamen rekenen. Tijdens het proces had hij steeds alleen maar gezegd dat hij het gedaan had; andere vragen van de rechter wilde of kon hij niet beantwoorden. Heel de tijd deed hij niets anders dan in het oneindige staren. Men had zelfs moeite hem te laten eten. De rechter had zich uiteraard genoodzaakt gezien de man ter dood te veroordelen, en de algemene mening was dat het maar het beste was om de arme drommel zo snel mogelijk uit zijn lijden te verlossen.

“Ik kan nu, in retrospect, niet precies aangeven waarom ik er zo zeker van was dat dit de man moest zijn waarmee ik gesproken had, maar toentertijd twijfelde ik er geen moment aan. Uiteraard kon ik de verleiding niet weerstaan – zoals het me ook nooit gelukt is niet uit het raam van mijn koets te kijken – en via via zorgde ik ervoor dat de gevangenisdirecteur mij toestemming gaf de executie bij te wonen. Ik moest weten hoe deze man de dood tegemoet zou gaan, deze man die zijn eigen ophanging al duizenden malen had meegemaakt en die de dienaren van de dood al tijdens zijn leven in zijn lichaam voelde wroeten.

“Met twee anderen werd hij naar het schavot geleid. Beide waren gespierde mannen, haast nog jongens. De kleinere van hen barstte bij het zien van de galg waaraan zijn prille leven zou eindigen in luid gewezen uit, en bleef totdat het luik hem verlost hartverscheurend snikken. De grotere – zijn broer, naar ik later vernam – riep hem toe dat hij niet moest huilen als een meisje, maar in zijn eigen stem klonk paniek door. Toen hij het schavot op werd geleid probeerde hij weg te rennen, maar de bewakers waren sterker en kregen hem zonder veel moeite boven. Daar sloot hij zijn ogen en prevelde wat vermoedelijk gebeden waren. God hebbe zijn ziel.

“Maar de man waarvoor ik kwam huilde niet en vluchtte niet, hij vloekte niet en hij vroeg God niet om vergiffenis. Met het hoofd geheven en volkomen in stilte liep hij naar het schavot; gedwee liet hij zich de strop om de hals leggen; deemoedig accepteerde hij de zegen van de priester. Wie zijn gezicht niet had gezien had hem om zijn moed geprezen – maar God, zijn gezicht! De

angst die ik had gezien toen ik hem op straat omver liep, maar dan honderd, nee, duizend maal zo sterk! Al zijn spieren waren vertrokken tot een rigide masker van afschuw. Maar het waren de ogen, gefixeerd op oneindig, die mij ondanks de hitte van de stralende zon deden rillen. Wat hij zag weet ik niet, maar ik was op dat moment bereid al mijn bezittingen op te offeren als mij dat visioen daardoor bespaard zou blijven.

“Ondertussen was de directeur naar de hendel toegelopen, en hij maakte zich klaar deze over te halen. Snel liep ik dichterbij naar het schavot toe, omdat ik het gezicht van mijn vriend zo goed mogelijk wilde zien. Ik hoopte er op het moment van zijn dood het antwoord van te kunnen aflezen op de vraag die hij mij spottend gesteld had: is de dood een verlossing? Zou zijn getormenteerde masker afvallen en plaats maken voor een gelukzalige glimlach? Zou hij op het allerlaatste moment vrede sluiten met het lot waaraan geen van ons kan ontsnappen?”

“De hendel werd overgehaald. De luiken openden zich, en de drie mannen vielen. Driemaal een droog krakend geluid, en drie nekken waren gebroken. Allen waren zij op slag dood.

“Tot op het moment van zijn dood was zijn gelaatsuitdrukking niet veranderd. Nu echter ontspanden al zijn spieren zich en plooiden zijn gezicht zich weer in de normale stand; angst en afschuw straalden er niet langer vanaf. Maar tegelijk verdween er iets anders, iets wat ik niet anders kan beschrijven dan met zijn eigen term, ' onmenselijkheid'. Een uiterst subtiele verandering had plaatsgevonden op het moment van zijn dood, maar het gevolg ervan was pijnlijk duidelijk: ik keek niet langer naar het gelaat van een mens, maar naar een onmenselijk ding. Zijn heldere ogen zagen niet meer, maar waren glazen knikkers geworden. Een antwoord op mijn vraag gaven zij niet.

“De directeur wenkte mij, en achter de bewakers aan liepen wij naar binnen. Het lichaam van de man heb ik daarna niet meer gezien.”

Na de laatste woorden van Maurice viel er een diepe stilte. Zijn vier toehoorders, inclusief Clavio, staarden stil voor zich uit. Het slavinetje was nergens meer te bekennen. De zon was al lang achter de horizon gezakt, en slechts het licht dat door de ramen van de villa kwam en de sterren in de hemel verlichtten het kleine gezelschap.

Uiteindelijk stond Elena op. “Het is koud geworden. Laten we naar binnen

gaan.”

Zwijgend volgend ze haar het huis in, een kleine haven van licht en warmte in de onmeetbare duisternis van het heelal.

*Victor Gijsbers,
18 – 25 juli 2005*